

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

„UCZEŃ DEFAWORYZOWANY”

**MATERIAŁ SZKOLENIOWY OPRACOWANY
W RAMACH PROJEKTU :**

„Nauczyciel doskonały (ND) – jakość podstawą sukcesu”

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej, w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki
Priorytet III Wysoka jakość systemu oświaty, Działanie: 3.3 „Poprawa jakości kształcenia”,
Poddziałanie: 3.3.2 „Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli”

Warszawa 2011r.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Materiały opracowane przez :

Uczelnię Warszawską im. Marii Skłodowskiej – Curie

ul. Łabiszyńska 25, 03 – 204 Warszawa

tel. (022) 675 88 65

fax (022) 675 88 66

Materiał szkoleniowy został przygotowany przez:

dr Iwonę Kalinowską –Wiącek

Spis treści

WPROWADZENIE	- 3 -
1. Geneza defaworyzacji	- 4 -
1.1. Społeczne oddziaływania defaworyzujące a poczucie własnej wartości dzieci i młodzieży	- 4 -
1.2. Właściwości rozwoju samooceny dzieci i młodzieży	- 5 -
1.3. Przekaz defaworyzujący a struktury poczucia własnej wartości	- 5 -
2. Uczeń z ADHD wyzwaniem dla rodzica i nauczyciela	- 6 -
2.1 Charakterystyczne objawy ADHD	- 7 -
2.2 Defaworyzacja dziecka z ADHD	- 8 -
3. Niepełnosprawność jako problem wykluczenia	- 9 -
3.1 Definicja, podział i przyczyny niepełnosprawności	- 9 -
3.2 Postawy społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych	- 10 -
4. Problem agresji i przemocy w kontekście defaworyzacji społecznej	- 11 -
4.1 Przyczyny zachowań agresywnych	- 11 -
4.2. Zachowania agresywne i przemoc w szkole	- 12 -
5. Determinanty defaworyzacji społecznej	- 13 -
5.1 Przyczyny wykluczenia tkwiące w rodzinie	- 13 -
5.2 Przejawy dyskryminacji dzieci cudzoziemców	- 14 -
5.3 Aspekty ekonomiczne dotyczące defaworyzacji	- 14 -
5.4 Aspekty społeczne defaworyzacji	- 15 -
6. Przeciwdziałanie defaworyzacji	- 16 -
6.1 Cele polityki społecznej	- 16 -
7. Działania praktyczne	- 17 -
7.1 SURVIVAL - szkoła przetrwania	- 17 -
7.2 Psychoterapia	- 17 -
7.3 Metoda Tutoring	- 17 -
7.4 Działanie przez sztukę	- 18 -
BIBLIOGRAFIA	- 19 -

WPROWADZENIE

Pojęcie defaworyzacji społecznej jest przeciwstawiane pojęciu uprzywilejowania¹ i stosowane przy analizie zjawiska wykluczenia społecznego, obok pojęcia peryferyzacji czy dezafiliacji. W zestawieniu z tymi terminami **oddziaływania defaworyzujące można określić jako zachowania obniżające szanse jednostki w danej grupie na korzystanie z należnych jej praw i przywilejów**. Tak rozumiana defaworyzacja nie jest tożsama ze społecznym wykluczaniem czy dyskryminacją. Warto pamiętać, że może ona stanowić składnik oddziaływań dyskryminujących (defaworyzować można osoby zagrożone wykluczeniem społecznym lub już wykluczone)².

Cele, a jednocześnie skutki oddziaływań defaworyzujących stanowią niekorzystne zmiany w zakresie samoświadomości³ jednostki, a także społecznej wiedzy o niej. Zmiany te skutkują obniżeniem poczucia własnej wartości osoby poddawanej oddziaływaniom defaworyzującym. Wyraźnie negatywne następstwa takich oddziaływań dotyczą dzieci i młodzieży, u których nie zostały jeszcze wypracowane dojrzałe mechanizmy świadomego radzenia sobie z komunikatem defaworyzującym, i których poczucie własnej wartości jest szczególnie wrażliwe na wpływ oceniających komunikatów społecznych.

Zakres pojęciowy poczucia własnej wartości zawiera w sobie zarówno samoocenę, jak i samoakceptację i stanowi poczucie własnej godności, szacunku wobec siebie oraz pewność siebie, determinującą efektywne działanie jednostki⁴. Poczucie własnej wartości dzieci i młodzieży jest zespołem intensywnie rozwijających się struktur. Progresywne zmiany rozwojowe, dotyczące kształtującej się samooceny dzieci i młodzieży, wiążą się z istotną zmianą jej jakości. Ewoluuje ona od samooceny niestabilnej, przejawiającej tendencję do okresowego zawyżania lub zaniżania się, do samooceny adekwatnej i względnie stabilnej. W tym czasie młody człowiek zmagają się z dużymi wahaniem w zakresie oceny własnych możliwości, zdolności i kompetencji, co skutkuje niestabilnością życiowych aspiracji⁵. Również porównania siebie samego z rówieśnikami dają często bilans negatywny (*inni są lepsi niż ja, wiedzą i potrafią dużo więcej*). Komunikaty typu: *jestes inny, gorszy niż my*, stają się podstawą samooceny zaniżonej, nieadekwatnej do realnych możliwości. Pod ich wpływem zmienia się również myślenie młodego człowieka o sobie samym: *Skoro inni twierdzą, że jestem gorszy, to naprawdę tak jest*. Defaworyzacja społeczna skutkuje zatem procesem obniżania wartości własnej osoby, bardzo niekorzystnym dla rozwoju dzieci i młodzieży.

Defaworyzacja dzieci i młodzieży jest zjawiskiem, którego konsekwencje są niedoceniane, zarówno w kontekście społecznym, jak i jednostkowym. W porównaniu z jawną dyskryminacją można odnieść złudne wrażenie, że defaworyzacja jest zjawiskiem o niewielkiej szkodliwości. Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać m.in. w obszarze profilaktyki i uprzedzeń. W procesie kształtowania społecznej wrażliwości na krzywdę i niesprawiedliwość, przytacza się często przykłady wyraziste, nie budzące wątpliwości, co sprawia, że efektem ubocznym jest mniejsza wrażliwość na formy łagodniejsze, takie jak defaworyzacja.

¹ R. Szarfberg (2008), *Pojęcie wykluczenia społecznego*, www.ips.uw.edu.pl/rszarfb/pdf/pojecie_ws.pdf (wersja 1.1., 14.03.2008)

² K. Hirszel, R. Szczepanik, A. Zbonikowski, D. Modrzejewska (red.) (2010), *Psychospołeczne uwarunkowania defaworyzacji dzieci i młodzieży*, Wyd. Difin, Warszawa.

³ W samoświadomości zawiera się całokształt wiedzy jednostki na swój własny temat. Aspekt oceniający tej wiedzy stanowi samoocena.

⁴ Branden N. (2003), *Sześć filarów poczucia własnej wartości*, Wyd. Ravi, Łódź.

⁵ Ludzie starają się dostosowywać swoje życiowe plany i aspiracje do poziomu posiadanej samooceny – W. Domachowski, za: A. Zbonikowski, *Społeczne oddziaływania defaworyzujące...*, op.cit., s.

1. Geneza defaworyzacji

Defaworyzacja nie jest zjawiskiem nowym. Na początku XXI wieku, w polskim piśmiennictwie naukowym używano określeń pochodzących od słowa „margines”. Już w XX wieku używano określeń: „ludzie zbędni”, „ludzie marginesowi”, „reintegracja elementów marginesowych”, „wyłączenie” (to ostatnie w kontekście wyjaśniania zjawisk społecznych i politycznych). Synonim „reintegracja” pojawił się w nazwie Zespołu Zadaniowego ds. Reintegracji Społecznej, który przygotował Narodową Strategię Integracji Społecznej (NSIS) - dokument traktujący o problemach wykluczenia społecznego w Polsce.

Powody wykluczenia społecznego mogą być różne, m. in.: bezrobocie, ubóstwo, patologie, niepełnosprawność, „inność”, brak wykształcenia i wiele innych. Problemy te występują we wszystkich społeczeństwach i skutkują ograniczeniem lub niezdolnością ludzi nimi dotkniętych do uczestnictwa w gospodarczych, politycznych i kulturalnych aspektach życia społecznego. Problemy nie rozwiązane i kumulujące się generują kryzys wieloźródłowy, którego skutkiem jest często marginalizacja oraz wykluczenie społeczne jednostek i grup.

Mówiąc o wykluczeniu społecznym w dobie XXI wieku, traktujemy to zjawisko jako:

- negatywny stan lub proces,
- subiektywną lub obiektywną cechę życia ludzi, wyrażającą się np. poczuciem niższości lub materialną degradacją,
- odmawianie dostępu do dóbr, usług, aktywności i zasobów.⁶

Zjawisko defaworyzacji rozumiane jest najczęściej jako element składowy mechanizmów dyskryminacji oraz społecznej ekskluzji. Wielu autorów wskazuje, iż istotą defaworyzacji jest obniżanie pozycji jednostek i grup w określonym porządku społecznym, a także umniejszanie ich szans na korzystanie z należnych im praw określonych normami (formalnymi lub nieformalnymi). Każdy przekaz społeczny, który ma na celu obniżanie szans jednostki na pełnoprawne funkcjonowanie w grupie przekłada się na jej relacje społeczne – jest ona postrzegana jako gorsza, niespełniająca standardów uprawniających do bycia beneficjentem przywilejów pozostałych członków grupy. Konsekwencją tego jest brak poczucia satysfakcji z bycia członkiem danej grupy lub też zaburzenie poczucia przynależności do niej, aż do poczucia odrzucenia włącznie.⁷

1.1. Społeczne oddziaływania defaworyzujące a poczucie własnej wartości dzieci i młodzieży

Poczucie własnej wartości, samoocena, samoakceptacja – to pojęcia, które na gruncie praktyki są często stosowane zamiennie, ale jest to niepoprawne merytorycznie. **Samoocena** jest najczęściej traktowana jako poznawczy aspekt poczucia własnej wartości. Możemy ją uznać za jeden z podstawowych komponentów samowiedzy, który określa wartości, dotyczy specyficznych cech człowieka, takich jak: właściwości fizyczne (wygląd, zdrowie), cechy osobowości (zdolności twórcze, dojrzałość emocjonalna), relacje z innymi ludźmi (miejsce w rodzinie, atrakcyjność społeczna)⁸. Z kolei pojęcie samoakceptacji określane jest jako zgeneralizowana, pozytywna postawa wobec siebie, obejmująca zarówno aspekty poznawcze, jak i emocjonalne.⁹

⁶ W. Domachowski (2004), *Przewodnik po psychologii...*, op.cit.

⁷ R. Szarfenberg (2008), *Pojęcie wykluczenia...*, op.cit.

⁸ L. Niebrzydowski (1995), *Psychologia wychowawcza i społeczna*, WSP, Zielona Góra i Koziński J. (1986), *Psychologiczna teoria samowiedzy*, PWN, Warszawa.

⁹ L. Niebrzydowski (1995), *Psychologia wychowawcza...*, op.cit., s. 118

Można uszczegółowić powyższą definicję, wyróżniając w poczuciu własnej wartości dwa zasadnicze aspekty :

- **samoskuteczność** wyrażającą się poczuciem osobistej kompetencji w radzeniu sobie z wyzwaniami życia oraz w zaufaniu we własne możliwości (m.in. zdolność do racjonalnego myślenia oraz podejmowania decyzji umożliwiających jednostce konstruktywne przystosowanie się do zmian);
- **poczucie szacunku wobec siebie samego** oraz postrzeganie siebie jako osoby godnej życiowego sukcesu i osobistego szczęścia.

1.2. Właściwości rozwoju samooceny dzieci i młodzieży

Prawidłowe oddziaływania wychowawcze, relacje pomiędzy dzieckiem a rodzicem oraz poczucie własnej wartości dają podstawę do kształtowania się twórczej postawy dziecka, które wierzy w swoje możliwości i nie boi się prezentować na zewnątrz swoich pomysłów i zachowań. Jeden z najwybitniejszych przedstawicieli psychologii humanistycznej, C. Rogers podkreśla, że w funkcjonowaniu psychicznym jednostki występuje tendencja do utrzymania wewnętrznej spójności i zgodności między *obrazem ja* a *doświadczeniem*, co odzwierciedlają zachowania i wybory jednostki. Jednocześnie dla kształtowania się osobowości dziecka korzystny wpływ ma podejmowanie oddziaływań wychowawczych nastawionych na budowanie jego wewnętrznie spójnego *ja*. Rozwój *ja* przebiegać powinien w atmosferze bezwarunkowej akceptacji dziecka ze strony rodziców, nawet pomimo rodzicielskiej dezaprobaty niektórych jego zachowań. Kształtowaniu twórczej postawy oraz pozytywnej, adekwatnej samooceny dziecka sprzyjają¹⁰:

- postawy rodziców bazujące na bezwarunkowej akceptacji osoby dziecka,
- jasno zakreślone i przestrzegane granice psychologiczne w relacjach z dzieckiem,
- postawy szacunku i tolerancji wobec inicjatyw dziecka – ale z poszanowaniem przyjętych granic.

Praktyki wychowawcze oparte na bezwarunkowej akceptacji osoby dziecka oraz empatycznym zrozumieniu stwarzają warunki sprzyjające kształtowaniu się jego zaufania we własne siły i możliwości.¹¹

1.3. Przekaz defaworyzujący a struktury poczucia własnej wartości

Defaworyzujący przekaz społeczny wywiera bezpośredni wpływ na wiedzę jednostki o niej samej, zmierzając do deprecjonowania jej zdolności, kompetencji czy ograniczenia możliwości rozwoju.

W przypadku dzieci i młodzieży odporność na przekaz krytyczny jest niska. Z uwagi na niedostatek doświadczeń społecznych oraz niedojrzałą jeszcze osobowość, brakuje im zasobów do chronienia samych siebie. Jednakże w przypadku przekazu sporadycznego dzieci uruchamiają zwykle mechanizmy obronne zmierzające do utrzymania pozytywnej samooceny i obrony struktury własnego „ja”.¹²

„Konsekwencją oddziaływań defaworyzacyjnych może być nie tylko zniżenie samooceny, ale także - choć dużo rzadziej - tendencja do jej kompensacyjnego zawyżenia. Komunikaty defaworyzujące skutecznie obniżają wiarę we własne możliwości i powodują, że jednostka nie podejmuje się realizacji życiowych wyzwań, pasji czy nawet zainteresowań (...)

¹⁰ S. Coopersmith, za: A. Zbonikowski, *Spoleczne oddziaływania defaworyzujące a poczucie własnej wartości dzieci i młodzieży* [w:] K. Hirszel, R. Szczepanik, A. Zbonikowski, D., Modrzejewska (red.) (2010), *Psychospoleczne uwarunkowania...*, op.cit.

¹¹ L. Niebrzydowski L. (1999), *Psychologia ludzkich potrzeb, aspiracji i możliwości*, Łódź: Krajowa Rada Self-Esteem

¹² L.A. Pervin., O.P. John (2002), *Osobowość, Teoria i badania*, Wyd. UJ, Kraków.

W przypadku młodzieży, która znajduje się w sytuacjach podejmowania decyzji edukacyjnych i zawodowych, przybiera to formę orientowania się na zaspokajanie potrzeby przynależności (*chcę podobać się innym, być takim jak inni*) oraz potrzeby szacunku (*chcę zrobić coś, za co mnie docenią*)¹³.

„Braki w poszczególnych obszarach poczucia własnej wartości dziecka utrudniają kształtowanie się osobowościowej integralności, stanowiącej istotny przejaw dojrzałości danej jednostki. Komunikat defaworyzujący – nacełowany na wybrane cechy jednostki – może powodować u dziecka niespójność przekonań na swój własny temat (*jestem kimś wartościowym, ale z pewnymi wyjątkami*), co może doprowadzić do niestabilnej samooceny i zaburzenia integralności. Brak pewności siebie, postrzeganie siebie jako istoty mało wartościowej i zależnej od świata zewnętrznego skutecznie niszczy zdolność do pełnego przeżywania rzeczywistości i wyzwala koncentrację na potrzebach niższego rzędu”¹⁴.

„Zwrócenie uwagi na zjawisko defaworyzacji (a może w pewnym sensie również sama defaworyzacja) stanowi pewien szczebel społecznego rozwoju w zakresie kształtowania postaw otwartości społecznej i tolerancji. Po latach niezauważania społecznej różnorodności, pojawiła się w Polsce potrzeba wypracowania dojrzałych postaw społecznych wobec zjawisk i kategorii społecznych dotąd nieznanymi i budzących społeczny lęk. Jest to zatem proces potrzebujący pewnego czasu, aby osiągnąć pożądaną poziom rozwoju”¹⁵.

„Jeszcze mniej doceniany aspekt zjawiska defaworyzacji stanowi wewnętrzny świat jednostki defaworyzowanej. Negatywne konsekwencje zaznaczają się szczególnie mocno u dzieci i młodzieży, jako jednostek stosunkowo mało odpornych na niekorzystne wpływy społeczne. Istota psychologiczna oddziaływań defaworyzujących koncentruje się na zaburzeniu poczucia własnej wartości – kluczowego konstruktów osobowościowego, odpowiedzialnego za kształtowanie się dojrzałej osobowości. Uświadomienie wychowawcom i rodzicom znaczenia poczucia własnej wartości w funkcjonowaniu jednostki, a także pokazanie kwestii komunikacji defaworyzującej wydaje się być jednym z najważniejszych działań wspierających proces wychowania współczesnego człowieka, aspirującego do bycia obywatelem otwartych i demokratycznych społeczeństw świata”¹⁶.

2. Uczeń z ADHD wyzwaniem dla rodzica i nauczyciela

Zagadnienie nadpobudliwości jest dla dzisiejszej rodziny i szkoły trudne do przyjęcia. „Nabywane w wyniku procesu socjalizacji umiejętności pełnienia różnych ról społecznych takich jak: rola dziecka, ucznia czy kolegi jest znacznie utrudnione w przypadku dzieci nadpobudliwych, ponieważ taka sytuacja stanowi przeszkodę z powodu której, czują się defaworyzowane przez najbliższych rodziców, nauczycieli oraz rówieśników”¹⁷. „Rozrabiaka, wiercipięta, rozbrykany urwis, takie określenia na pewno nieraz słyszało dziecko od rodziców czy nauczycieli, według których życie z nim przypomina bezustanną walkę”¹⁸.

„Aby zmniejszyć ten dyskomfort i uniknąć stosowanych wobec dziecka kar, nagan należy zrozumieć, że nie jest ono niegrzeczne i złośliwe, lecz po prostu nie może zapanować nad swoim postępowaniem oraz spełnianiem wielu wymagań ze strony szkoły i rodziny. Takie podejście sprzyja budowaniu poczucia własnej wartości oraz kształtowaniu się odpowiednich postaw społecznych.

¹³ A. Zbonikowski, *Spoleczne oddziaływania defaworyzujące...*, op.cit., s.21.

¹⁴ *Ibidem*, s.22.

¹⁵ *Ibidem*, s.22.

¹⁶ *Ibidem*, s. 22–23.

¹⁷ <http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl>

¹⁸ <http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl> za: B. Chrzanowska, J. Świącicka (2006), *Oswoić ADHD*, Wydawnictwo Difin, Warszawa, s. 9.

Zespół nadpobudliwości psychoruchowej jest jednym z najczęstszych rozpoznań stawianych w psychiatrii dzieci i młodzieży. Na świecie znany jest już od ponad 145 lat. Jest to zaburzenie neurorozwojowe, dotyczące około 3-6% dzieci i nastolatków na świecie, przez co mogą być dyskryminowani i "spychani na bok".¹⁹

Ważną rzeczą jest prawidłowe zdefiniowanie „nadpobudliwości”. „Słowo to oznacza po prostu nadmierną pobudliwość, która dzięki odmiennej pracy mózgu uniemożliwia dziecku skuteczne kontrolowanie swoich zachowań, a więc także kontrolowanie uwagi, ruchów i emocji”.²⁰

Właściwe zdiagnozowanie zespołu nadpobudliwości psychoruchowej powinno odbywać się wielopłaszczyznowo z uwagi na konieczność wykluczenia obecności występowania u dziecka innych czynników natury medycznej, emocjonalnej lub środowiskowej, które mogą powodować zbliżone objawy. W przypadku stwierdzenia ADHD powinna być postawiona diagnoza:

- psychologiczna,
- medyczna (pediatra, psychiatra dziecięcy, neurolog dziecięcy).

Ponadto stosowany jest:

- wywiad z rodzicami,
- informacje od osób trzecich (nauczyciel, wychowawca),
- obserwacja dziecka poczyniona przez rodziców,
- obserwacja dziecka przez osobę badającą,
- pomiar pojemności koncentracji uwagi,
- badania biochemiczne.

2.1 Charakterystyczne objawy ADHD

„Celem rozpoznania ADHD konieczne jest stwierdzenie obecności charakterystycznych form zachowania, które trwają przynajmniej przez 6 miesięcy i wchodzą w skład wyróżniającej się trzech objawów:

- nadmiernej impulsywności,
- nadmiernej ruchliwości
- oraz nasilonymi zaburzeniami uwagi²¹.

Objawy najczęściej uwidaczniają się najbardziej między 5-7 rokiem życia.²²

„W przeciwieństwie do osoby zdrowej, która reaguje według poniższego schematu:

pomysł* → **STOP** → *opłaca się czy się nie ?* → **decyzja** → **realizacja*

dziecko z nadmierną impulsywnością postępuje w odmienny sposób:

pomysł* → **brak zahamowania** → **realizacja*²³

¹⁹ <http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl> za: Ibidem, s. 15.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² B. Chrzanowska, J. Święcicka, *Oswoić ADHD...*, op.cit., s. 26.

²³ <http://www.stowarzyszeniefidesetratio.pl>, za: A. Kolakowski (2007), *ADHD - zespół nadpobudliwości psychoruchowej*, GWP, Gdańsk, s. 22.

Problem zaburzonej uwagi przejawia się głównie słabszą sprawnością koncentracji na realizowanym zadaniu oraz trudnością w sterowaniu uwagą, jak i jej podtrzymywaniu. W związku z tym dzieci nadpobudliwe mają problemy z :

- skupieniem się na jednej czynności,
- zastosowaniem się do kolejnych instrukcji,
- wykonywaniem do końca zleconych zadań,
- odrabianiem lekcji,
- czytaniem zadanego tekstu,
- słuchaniem tego, co się do nich mówi,
- pamiętaniem o zabraniu wszystkich niezbędnych rzeczy,
- zapamiętaniem z zapisywaniem tego, co było zadane na lekcjach.²⁴

2.2 Defaworyzacja dziecka z ADHD

Często rodzice, wychowawca klasy, a także inne osoby z najbliższego otoczenia dziecka zastanawiają się nad sytuacją, że dziecko nadpobudliwe swoim zachowaniem sprawia wrażenie, iż świat stanął na głowie, a dalsze życie w tak szalonym tempie jest niemożliwe dla osób będących obok. Wtedy nawet najspokojniejszy tata oraz zawsze uśmiechnięta mama czy pani nauczycielka mogą czuć się bezradni i zmęczeni, gdyż powiedzmy to wprost- są (niestety) tylko ludźmi.²⁵

Dlatego pracę z dzieckiem warto zacząć od akceptacji jego „odmienności”, gdyż łatwiejsze jest wtedy dopasowanie wymagań do możliwości oraz uniknięcie niepotrzebnych niepowodzeń²⁶

Przyjęcie wspólnego frontu działań między szkołą i domem jest pewnym rozwiązaniem, które może zaowocować osiągnięciem lepszych efektów w postępowaniu psychoterapeutycznym. Natomiast umiejętne interwencje znacznie mogą ułatwić funkcjonowanie dziecka w obu tych środowiskach. I chociaż początki mogą być trudne, to mimo wszystko nie należy się poddawać i trzeba wierzyć w sukces.²⁷

Wydawać by się mogło, że zespół nadpobudliwości psychoruchowej (ADHD) to zjawisko charakterystyczne dla naszych czasów ponieważ wielu z nas do niedawna o nim nie słyszało. Pozornie tak , ale tak naprawdę od zawsze wśród społeczności uczniowskiej dzielone były dzieci: na dobre, grzeczne, spokojne i złe, niegrzeczne, rozbrykane. O ile ta pierwsza grupa spotykała się z szerokim uznaniem i akceptacją, to ci drudzy często „zwalczeni” byli różnorodnością kar i traktowani jako „zakały” szkoły.²⁸

„Faktem jest również to, iż w ostatnich czasach zwiększa się liczba dzieci przejawiających cechy nadpobudliwości psychoruchowej, co jest konsekwencją zmian społeczno – ekonomicznych tj. :

- sposobu spędzania wolnego czasu (telewizja, gry komputerowe),
- tempa życia (zajęci, zapracowani i przemęczeni rodzice),
- obcowania z propagowanymi przez mass media głośnymi i agresywnymi wzorcami kontaktów międzyludzkich.

²⁴ O. Napiontek, J. Pietrasik, M. Szaniawska (2006), *Prawa dzieci z ADHD w szkole*, Wyd. Fundacja Civis Polonus, Warszawa, s. 5-6.

²⁵ <http://www.adhd.info.pl>, 8.05.2010r.

²⁶ *Ibidem*

²⁷ *Wskazówki do pracy z dzieckiem wg A. Kolakowskiego i in. (2007)*

²⁸ T. Opolska i E. Potempska (1998), *Dziecko nadpobudliwe. Program korekcji zachowań*, Warszawa.

Zdaniem H. Weyhretera są to skutki :

- konsumpcyjnego podejścia do życia,
- wzrastania w poczuciu, że wszystko co robimy musi przychodzić nam bez większego wysiłku,
- spadku motywacji do nauki,
- zwiększonej liczby rozwodów,
- wygórowanych wymagań stawianych przez rodziców²⁹.

Zasady jakimi powinien kierować się nauczyciel – wychowawca pracując z uczniem³⁰:

- ustalić przejrzyste zasady pracy,
- oceniać zachowania ucznia, a nie jego samego,
- z góry określać jakie są twoje oczekiwania,
- być konsekwentnym,
- na bieżąco komentować zachowania dziecka,
- opracować system nagród i kar,
- wypracować najwłaściwszą metodę kontrolowania agresji.

Nauczyciel powinien powiadomić pozostałych uczniów, że do klasy uczęszcza uczeń , który wymaga dodatkowej uwagi. Można posadzić dziecko w pierwszej ławce, tak by mieć z nim stały kontakt. Uczeń może też siedzieć z tyłu klasy, ale wtedy nauczyciel powinien co kilka minut do niego podchodzić. Dziecko z ADHD cały czas musi mieć jakieś zajęcie. W stosunku do dzieci starszych stosuje się specjalistyczne metody, takie jak: konsultacje w poradni psychologiczno-pedagogicznej, programy indywidualne, a w niektórych przypadkach nauczanie indywidualne. Zawiera się kontrakty dotyczące zachowania ucznia w czasie zajęć szkolnych, a w przypadkach szczególnych umieszcza się dzieci w ośrodkach socjoterapeutycznych lub wychowawczych. Tak naprawdę niewiele wiemy o ADHD, bywa, że również nauczyciele mają niedostateczną wiedzę w tym zakresie. Liczne klasy nie sprzyjają pracy indywidualnej z dzieckiem. Jednak wbrew mankamentom należy działać tak, by etykieta "łobuza" przyklejona uczniowi na początku drogi edukacyjnej, nie ciągnęła się za nim przez całą szkołę. Fachowa pomoc psychologiczno-pedagogiczna daje szansę każdemu dziecku z ADHD. Dziecko takie nie jest odtrącane, defaworyzowane przez najbliższe otoczenie.³¹

3. Niepełnosprawność jako problem wykluczenia

3.1 Definicja, podział i przyczyny niepełnosprawności

Zjawisko niepełnosprawności jest jednym z bardziej skomplikowanych zjawisk występujących we współczesnym społeczeństwie. Obecnie powstaje coraz więcej udogodnień, które mają pomóc osobie niesprawnej fizycznie czy psychicznie do w miarę normalnego funkcjonowania. Pomimo tego, życie niepełnosprawnych nie jest łatwe, stale spotykają się z izolacją i defaworyzacją przez innych.³²

„Definicje niepełnosprawności obejmują wiele ograniczeń związanych z funkcjonowaniem człowieka w świecie i społeczeństwie, wynikających z braku zdolności do wykonywania określonej czynności w sposób uważany przez innych za normalny, charakterystyczne dla

²⁹ www.ppp-p.sokp.pl/Zrozum_ucznia.doc

³⁰ Ibidem.

³¹ <http://edukacja.gazeta.pl/edukacja/>

³² D. Apanel (2009), *Opieka wychowanie- tradycja problemy współczesne*, Impuls, Kraków, s. 371

danego społeczeństwa. Wszystkie te ograniczenia mogą być zarówno stałe jak i chwilowe, całkowite lub częściowe, mogą dotyczyć sfery sensorycznej, fizycznej i psychicznej.”³³

„Grupa niepełnosprawna, zarówno dorosłych, jak i dzieci, obejmuje osoby o bardzo różnych zaburzeniach i stopniu upośledzenia czynności fizycznych i psychicznych. Z tego powodu ŚÓZ wyróżnia trzy podgrupy niepełnosprawności”³⁴:

- **uszkodzenie:** polegające na występowaniu określonych nieprawidłowości w budowie oraz wyglądzie lub czynności tych narządów,
- **niepełnosprawność:**
 - **pierwotną:** która jest wynikiem choroby lub urazu, w wyniku których dochodzi do uszkodzenia ustroju, co ogranicza lub zakłóca sprawność lub aktywność życiową człowieka,
 - **wtórna:** powstającą przy niesprawności pierwotnej, z powodu istniejących w otoczeniu różnego rodzaju barier pogarsza się sytuacja biopsychosocjalna jednostki,
- **upośledzenie:** określa niekorzystną sytuację społeczną, która wynika z uszkodzenia lub niesprawności osoby znacznie ograniczając jej interakcję z otoczeniem.³⁵

W. Dykcik dokonał klasyfikacji niepełnosprawności biorąc pod uwagę jej mechanizmy etiologiczne, objawy psychiczne i społeczne. Wyróżnia on:

1. Organiczne (somatyczne, fizyczne):

- choroba, uraz, zaburzenie (stan wewnętrzny): uszkodzenie sensoryczne wzroku i słuchu, uszkodzenie układu kostnego lub mięśniowego, niedowład kończyn, uszkodzenie mózgu lub ośrodkowego układu nerwowego;
- uszkodzenie, dysfunkcja, odchylenie w stanie zdrowia (uzewnętrznienie).

2. Psychologiczne:

- niepełnosprawność, zaburzenie aktywności, ograniczenie doświadczeń i kompetencji zaburzenia w zakresie: percepcji, myślenia, komunikowania się.

3. Społeczne:

- ograniczenie, upośledzenie funkcjonowania w rolach społecznych: (socjalizacja) niesamodzielność fizyczna, osłabienie orientacji w otoczeniu, zaburzenie komunikacji interpersonalnej, utrudnienia w wykonywaniu zadań życiowych, zachowania aspołeczne i antyspołeczne.³⁶

Niepełnosprawność jest zjawiskiem, które miało miejsce od zarania wieków. Na początku nie zwracano uwagi na ich potrzeby oraz nie starano się udzielić wsparcia i pomocy. Przez wiele wieków uważano ich za „gorszych”. Obecnie powstało wiele organizacji, które mają na celu pomóc osobom (dzieciom i dorosłym) niepełnosprawnym do w miarę możliwości normalnego, godnego życia.

3.2 Postawy społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych

We współczesnym świecie niepełnosprawni napotykają na bardzo wiele utrudnień nie tylko w życiu zawodowym, architektonicznym ale również i społecznym. Uważa się, iż aby życiu osoby niepełnosprawnej nadać normalnego kształtu, potrzeba umożliwić im funkcjonowanie w zdrowym oraz pełnosprawnym społeczeństwie.³⁷

³³ W. Dykcik (2001), *Pedagogika specjalna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 8

³⁴ www.muszelkasianozety.k-kolobrzeg.info.pl

³⁵ Borkowska (1997), *Dziecko niepełnosprawne ruchowe*, WSiP, Warszawa, s. 10

³⁶ W. Dykcik (2001), *Pedagogika specjalna...op.cit.*

³⁷ H. Żuraw(1998), *Obraz osób upośledzonych umysłowo w opiniach ludzi pełnosprawnych*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 4, s. 346

Wielu ludzi uważa, że bardzo ważne jest aby osoby niepełnosprawne bardziej wierzyły w siebie i swoje możliwości, przezwyciężały swoje obawy oraz lęki. Ciekawy jest stosunek społeczeństwa wobec niepełnosprawnego dziecka, które większość osób traktuje z sympatią, lecz kiedy dziecko to dorośnie będzie przez te same osoby odrzucane, nietolerowane i poniżane. W taki sam sposób zachowuje się grupa rówieśnicza. Według B. Cytowskiej koleżdy wobec osób niepełnosprawnych przejawiają zachowanie ambiwalentne.³⁸

Postawy społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych wywierają wpływ zwłaszcza na funkcjonowanie człowieka młodego. Uważa się, że rozwój postaw następuje pod wpływem określonego środowiska społecznego. „Postawy społeczeństwa wobec niepełnosprawnych są bardzo różne oraz wyrażają się w wielu składnikach: poznawczych (wiadomości na temat osób), emocjonalnych (ocena osób) oraz behawioralnych.³⁹ Społeczeństwo bardzo różnie reaguje na osoby niepełnosprawne. Postawy społeczne usytuować można na continuum od pozytywnych (osoby niepełnosprawne napotykają na akceptację ze strony społeczeństwa) do negatywnych, defaworyzujących (osoby niepełnosprawne są odrzucane, dyskryminowane).

Do pozytywnych postaw można zaliczyć:

- obiektywne spojrzenie i wyrozumiałość wobec ograniczeń danej osoby,
- zainteresowaniem jest nie przypadłość danej osoby lecz człowiek,
- zrozumienie potrzeb osoby niepełnosprawnej,
- akceptacja oraz szacunek ,
- współpraca z osobami niepełnosprawnymi,
- przeciwdziałanie izolowaniu się takiej osoby od społeczeństwa.

Do postaw negatywnych defaworyzujących zaliczamy:

- uczucie litości,
- niedocenianie,
- brak szacunku,
- negatywne nastawienie poznawcze: ciekawość, zwracanie uwagi,
- negatywne nastawienie społeczne: brak akceptacji, zrozumienia, unikanie kontaktów oraz współpracy z osobami niepełnosprawnymi.

Ludzie zapominają jednak, że niepełnosprawni mają uczucia, które można bardzo łatwo zranić. Większość nie wie jak się zachować wobec niepełnosprawności, o czym rozmawiać, jak reagować. Wszystko to sprawia, że pomiędzy pełnosprawnymi a niepełnosprawnymi istnieje ogromna „przepaść”, którą bardzo trudno jest „przekroczyć”.⁴⁰

4. Problem agresji i przemocy w kontekście defaworyzacji społecznej

4.1 Przyczyny zachowań agresywnych

Agresja ma formę czynności interpersonalnych, czyli są to czynności podejmowane i realizowane przez podmiot wobec innych ludzi i wyraża się jako pobudzenie emocjonalne bądź też jako wyraz wrogiego nastawienia ukształtowanego w procesie socjalizacji⁴¹.

³⁸ B. Cytowska (2002), *Drogi edukacyjne dzieci niepełnosprawnych intelektualnie*, Wydawnictwo ITE, Wrocław.

³⁹ www.wsp.krakow.pl/biblio/pliki/kossewska_01.html

⁴⁰ www.niepełnosprawni.pl

⁴¹ L. Bożek, *Agresja – aspekty psychologiczne*, „Wychowawca” 2003, nr 3.

Według Encyklopedii XXI wieku agresja to „termin używany na określenie zachowań skierowanych do zrobienia komuś krzywdy, prowadzących do wyrządzenia zła, bólu. Agresywnymi nazywamy te zachowania, których istotą jest szkodliwość, anormatywność”.⁴² Obecnie można zaobserwować narastający wzrost tego zjawiska wśród dzieci i młodzieży szkolnej – wzrost brutalności, okrucieństwa, naruszanie godności drugiego człowieka.

Zachowania agresywne mogą być wywoływane przez różnorodne czynniki sytuacyjne. Ważną rolę w wieloaspektowej etiologii tego zjawiska odgrywa środowisko rodzinne⁴³ – dziecko bite przez rodziców zachowuje się następnie agresywnie wobec zwierząt czy słabszych rówieśników. Innymi czynnikami będą uwarunkowania środowiskowe – wpływ grupy rówieśniczej – niezwykle istotny szczególnie wśród młodzieży. W pewnym okresie życia zachowania rówieśników stają się dla młodych ludzi jedynym wzorcem zachowań. Brak ze strony rodziców i nauczycieli sprzeciwu wobec zachowań dzieci i młodzieży nie stosującej się do przyjętych norm społecznych i niekonsekwencja w egzekwowaniu tychże, przyczynia się do narastania agresji.

Wśród różnorodnych przyczyn sprzyjających występowaniu agresji należy wymienić takie czynniki jak impulsywność, wysoki poziom aktywności, reaktywność, defaworyzacja, niezależność. Czynniki wpływające na rozwój agresji mają swe źródła w nieodpowiednich lekturach, programach telewizyjnych, filmach czy w końcu w treściach dostępnych w Internecie – świat jaki bywa w nich pokazywany wprost emanuje przemocą, czyniąc z tego często główną atrakcję. Na powstawanie postaw agresywnych dzieci i młodzieży mają wpływ trudności z nauką. Zazwyczaj wynikają one z rozdziwisku pomiędzy oczekiwaniami rodziców i pedagogów wobec ucznia, a jego zdolnościami, predyspozycjami i możliwościami intelektualnymi, sytuacja ta wywołuje zwykle wystąpienie postawy „obronnej” u młodego człowieka manifestującej się zachowaniami agresywnymi. Kłótnie między rodzicami, problem alkoholizmu u jednego, a niekiedy u obojga rodziców (problem występujący w rodzinach patologicznych) przyczyniać się mogą do narastania wewnętrznych napięć i frustracji, których następstwem jest agresja. Nadmiernie rygorystyczny styl wychowania oparty na metodach takich jak bicie, złe traktowanie, niekontrolowane wybuchy gniewu i krytyka, defaworyzacja dziecka, w prostej konsekwencji – również przez naśladownictwo i uczenie się – rodzi agresję.

Konsumpcyjny sposób życia powoduje ciągłe dążenie do zaspokojenia coraz to większych potrzeb materialnych. Wyznawany współcześnie kult pieniądza uczy dzieci, iż najważniejszą rzeczą w życiu jest „mieć”. W przypadku jednak, gdy dochodzi do sytuacji, w której nie ma możliwości zaspokojenia kolejnych, coraz większych potrzeb materialnych, powstałe rozgoryczenie powoduje pojawienie się frustracji i agresji. Szkoła stanowi miejsce, gdzie zachowania agresywne najczęściej się ujawniają i ulegają wzmocnieniu – uczniowie, którzy je prezentują zyskują poważanie i prestiż w grupie. U agresora obniża się poziom samokrytycyzmu, autokontroli, przestają działać hamulce moralne.

Człowiek ma wrodzoną zdolność do reagowania afektem (w tym złością), natomiast mechanizmy i skutki jego wzbudzenia podlegają różnym modyfikacjom .

4.2. Zachowania agresywne i przemoc w szkole

Przemocą nazywamy wykorzystanie przewagi nad drugim człowiekiem (fizycznej, emocjonalnej, społecznej, duchowej). Celem przemocy jest zazwyczaj podporządkowanie sobie jednostki, przez wyrządzenie jej zamierzonej, choć nie zawsze uświadomionej szkody.⁴⁴ Poza przemocą fizyczną wyróżnić możemy także przemoc psychiczną, która polega na ośmieszaniu, drwinie, wywieraniu presji psychicznej. Dopuszczają się jej zarówno uczniowie wobec swoich rówieśników, zarówno w szkole, jak i w relacjach pozaszkolnych (np. na podwórku), w kontaktach

⁴² T. Pilch, *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Żak, Warszawa 2003, s.40

⁴³ M. Chodkowska (2009), *Razem damy sobie radę! W drodze do zintegrowanego społeczeństwa*, WSiP, Warszawa, s.128

⁴⁴ <http://www.szkolabezprzemocy.pl/73,przemoc-w-szkole>

z sąsiadami, a niekiedy także z zupełnie obcymi ludźmi. Młodzi ludzie mogą doświadczać jej również w domu ze strony rodziców, rodzeństwa czy innych krewnych.

Szkoła to miejsce, w którym przemoc i agresja pojawiają się wskutek frustracji (wywołanej np. niezaspokojeniem potrzeb i aspiracji), dysonansu poznawczego i społecznego, swoistego „rozstrojenia” systemu i regulatorów normatywnych.

Agresję należy rozpatrywać w różnych aspektach, bowiem wpływ na jej powstawanie ma wiele czynników, do których należą: problemy osobiste uczniów i dorosłych, zaburzone relacje w kontaktach rówieśniczych, a także uczeń – nauczyciel. Agresorzy zastraszają swoje ofiary oraz obserwatorów, znęcają się nad nimi utrzymując poczucie mocy, bezkarności i przewagi. W grupie ofiar znajdują się uczniowie z wadami rozwojowymi, nadpobudliwością psychoruchową, nieśmiali, załknieni, wycofani – oni właśnie stają się najczęściej obiektem agresji, niechęci i odtrącenia ze strony rówieśników.. Z nich rekrutują się zarówno sprawcy, jak i ofiary agresji i przemocy rówieśniczej.

Szkoła to niezwykle ważne środowisko społeczno - wychowawcze, w którym rozwija się i dorasta młody człowiek. Jest również miejscem, które dostarcza dzieciom i młodzieży pozytywnych, ale i negatywnych doświadczeń, stając się przez to dla nich środowiskiem zagrażającym.⁴⁵

W społeczeństwach, w których powszechne są problemy bezrobocia, kryzysu rodziny, przeważają zachowania konsumpcyjne, a wpływ mediów jest zdecydowanie negatywny - agresja staje się zjawiskiem obecnym w codziennym życiu.

5. Determinanty defaworyzacji społecznej

5.1 Przyczyny wykluczenia tkwiące w rodzinie

Współcześnie obserwujemy tendencję do rozrostu zjawiska bezrobocia i ubożenia społeczeństwa. Czynniki te wpływają na pojawianie się u dorosłych członków rodziny stresu, frustracji, poczucie zagrożenia i niestabilności bytu. Trudności w radzeniu sobie z problemami mogą być wynikiem niskich kompetencji liderów rodzinnych, bądź też braku umiejętności dostosowania się do nowych, zmieniających się realiów społeczno – gospodarczych codziennego życia⁴⁶.

Z kolei ludzie naznaczeni biedą, zarówno w sytuacji tzw. ubóstwa pokoleniowego, jak i nagłej utraty prestiżu społecznego odczuwają brak bezpieczeństwa, ustawiczne i wymierne zagrożenie funkcjonowania osobistego i rodzinnego, bezradność i zagubienie w sieci wymagań społecznych i systemowych. Bieda bowiem stygmatyzuje, jest barierą w dostępie do instytucji życia społecznego i dóbr społecznie cenionych oraz stanowi barierę szans życiowych, w tym edukacyjnych. Destrukcyjnie wpływa także na funkcjonowanie rodziny jako grupy społecznej. Rodziny ubogie borykają się często z problemami opiekuńczo-wychowawczymi wskutek zaistnienia dysfunkcji rodzicielskich. Miedzy innymi jest to zaniedbywanie obowiązków, koncentracja na zdobywaniu podstawowych środków do życia, trudności we wspomaganiu dzieci w rozwoju – zaburzone wzorce osobowe, niedożywienie, problemy zdrowotne, liczne zaburzenia w sferze socjalizacyjnej i emocjonalnej⁴⁷.

⁴⁵ Kirwil L (2004)., *Agresja Szkolna jako rodzaj agresji proaktywnej*, [w:] A. Rejzner (red.), *Agresja w szkole – spojrzenie wieloaspektowe*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Warszawa.

⁴⁶ B.M. Nowak (2011), *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, PWN, Warszawa.

⁴⁷ *Ibidem*.

Rodzina powinna stanowić miejsce, w którym zaspokajane są podstawowe potrzeby dziecka. Jednak w sytuacji, gdy w rodzinie pojawia się zjawisko patologii społecznej (alkoholizm, przestępczość, przemoc, itp.), gdy pomiędzy członkami rodziny rodzą się konflikty, podstawowe potrzeby dziecka nie zostają zaspokojone, a wskutek tego nasilają się u niego skłonności do buntu, przyjmowania unikowych strategii radzenia sobie ze stresem, negatywnych postaw.

Do błędów wychowawczych popełnianych przez rodziców zaliczyć można między innymi: rygorizm, idealizację, popisywanie się zdolnościami i mądrością swoich dzieci, odwoływanie się do ambicji lub do dobrej woli dziecka. Postawy rodzicielskie prawidłowe (akceptacja, współdziałanie z dzieckiem, uznawanie praw dziecka oraz dawanie mu rozumnej swobody) zapewniają mu prawidłowy rozwój psychiczny i społeczny. Zaburzenia w rozwoju dzieci i młodzieży pojawiają się również wskutek zbyt wygórowanych rodzicielskich ambicji i aspiracji, nierealnych oczekiwań wobec dziecka czy też stawiania mu zbyt wysokich wymagań przekraczających jego możliwości rozwojowe.

5.2 Przejawy dyskryminacji dzieci cudzoziemców

Ideę dyskryminacji oddaje definicja, która określa ten stan jako „mniejsze szanse dostępu do rozmaitych dóbr społecznych (wykształcenia, zawodu, majątku, praw politycznych itp.) tylko dlatego, iż ktoś jest członkiem jakiejś grupy będącej przedmiotem stereotypu (przesądów, stygmatyzacji), bez uwzględnienia jego indywidualnych kwalifikacji i zasług”⁴⁸.

Pojęcie dyskryminacji współwystępuje z nietolerancją, która może dotyczyć zarówno innych ludzi, grup społecznych, instytucji, bądź też systemów wartości religijnych lub kulturowych, praw ludzi do odrębnych wartości, zachowań czy myślenia. Dyskryminacja wyrażać się może w postaci różnych form przymusu, agresji, ograniczania, bądź też niszczenia i eliminowania.

Problem dyskryminacji dzieci cudzoziemców często wiąże się z sytuacjami, w których ze względu na odmienną kulturę i zwyczaje inaczej postrzegani przez otoczenie zwłaszcza rówieśników. Są „inni” niż ich rówieśnicy. Ta inność może dotyczyć np. koloru skóry, włosów, stylu ubierania się, zachowania czy zwyczajów związanych z kulturą kraju z którego pochodzą. Nierzadko zdarza się, iż odmienność ta sprawia, iż dzieci te stają się ofiarą zachowań defaworyzacyjnych, przemocy psychicznej (szykany, ośmieszanie, zastraszanie, izolowanie od reszty grupy), bądź fizycznej ze strony rówieśników. Wynika ona często z braku wiedzy na temat danej kultury i panujących w niej zwyczajów, tolerancji i poszanowania dla osób wywodzących się z innych kręgów kulturowych. To, w jaki sposób dzieci traktują swoich rówieśników wynika często z wartości, jakie zostały im przekazane w ich rodzinnych domach (poszanowanie dla ludzi o odmiennych tradycjach i kulturze, religii, tolerancyjność), bądź z przekazów medialnych.

5.3 Aspekty ekonomiczne dotyczące defaworyzacji

Dużą rolę w kształtowaniu się zjawiska defaworyzacji ma środowisko społeczno – wychowawcze, w którym wychowuje się dziecko (rodziny, szkoły, grupy rówieśniczej). Rodziny dotknięte kryzysem, którego źródłem są przyczyny ekonomiczne – gospodarcze: bezrobocie, niski poziom zarobków, systematyczny wzrost cen, niewydolność systemu szkolnictwa, systemu ubezpieczeń, są dotknięte *ubóstwem strukturalnym*. Biedę i wywołaną przez nią głęboką dysfunkcję rodziny mogą powodować także sytuacje zależne od wyborów życiowych dokonywanych przez

⁴⁸ *Krajobraz dyskryminacji I, „Raporty Migracyjne” 2003, nr 1, s. 30.*

jednostkę (np. słaba aktywność życiowa, niski poziom wykształcenia, przygotowania zawodowego) – *ubóstwo subiektywne*; oraz czynniki, na które jednostka ma wpływ, np. zachowania patologiczne – narkomania, alkoholizm⁴⁹.

Aby skutecznie przeciwdziałać zjawisku defaworyzacji należy wziąć pod uwagę wszystkie czynniki, które mogą być jego źródłem - ubóstwo, bezrobocie, nierówności społeczne – etniczne, rasowe, problem wykształcenia, dostępność do różnego rodzaju usług i form pomocy rodzinie.

Aby przeciwdziałać defaworyzacji dzieci i młodzieży istotna jest współpraca całej społeczności lokalnej ze szkołą, rodzicami, a także innymi organizacjami społecznymi w celu tworzenia programów przeciwdziałających występowaniu tego problemu.

5.4 Aspekty społeczne defaworyzacji

Najczęściej wymienianymi przyczynami występowania zjawisk defaworyzacji i wykluczenia społecznego są:

- nieadekwatność biologiczna jednostek (jako skutek niskiego stopnia zdolności, sprawności czy stanu zdrowia),
- niekompetencja/nieadekwatność rynkowa (jako konsekwencja konkurencyjności na rynku pracy, ale też nieporadności poruszania się w jego obszarze),
- nieadekwatność kulturowa (jako efekt odmiennych od dominujących przekonań, obyczajów, wzorów czy wartości),
- niekompetencja/nieadekwatność psychologiczna (będąca wynikiem nierozwiązanych problemów życiowych wynikających z zaburzeń charakterologicznych i osobowościowych),
- nieadekwatność prawna dotycząca osób pozbawionych pewnej części praw – więźniów, bezrobotnych czy bezdomnych⁵⁰

W powiązaniu ze zjawiskiem bezrobocia występują w Polsce znaczne dysproporcje w poziomie życia ludności. Wiąże się to między innymi z pozycją społeczną współczesnych polskich rodzin, w której to strukturze zarysowuje się zjawisko kastowości, którego pochodną jest obecność wielu niepokojących zjawisk w obszarze edukacji (hyperelitarność, skrajny konsumeryzm czy merkantylizm). Współcześnie mamy także do czynienia ze społecznym światem podziałów i selektywnych doborów, co sprawia, że następuje wzmożona ruchliwość w obrębie wspólnot rodzinnych bądź ich rozpad⁵¹. Koligacje rodzinne warunkują status społeczny oraz powiązaną z nim kondycję materialną rodzin⁵². Członkowie rodzin mających duży potencjał koligacyjny zajmują wysokie pozycje w strukturach państwowych i samorządowych, a ich rodziny żyją w dobrostanie materialnym. W biegunowo innej sytuacji są natomiast rodziny posiadające nikłe kręgi koligacyjne lub rodziny ich pozbawione. Balansują one bowiem na granicy obszaru niedostatku materialnego i kulturowego.

⁴⁹ M. Kabaj, *Program przeciwdziałania ubóstwu i bezrobociu*, IPiSS, Warszawa 2000.

⁵⁰ S. Kawula (2006), *Oblicza marginalizacji i wykluczenia w aktualnej sytuacji społeczno-ekonomicznej Polski, w drodze ku normalizacji życia*, [w:] *Zamojskie Studia i Materiały, Pedagogika*, rok wyd. VIII, zeszyt 2 (22), Wyd. WSZiA, Zamość i T. Kaźmierczak (2005), *Praca socjalna: pomiędzy upośledzeniem a obywatelskością*, Wyd. Śląsk, Katowice i T. Kaźmierczak (2007), *Zrozumieć ekonomię społeczną*, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymysza (red.), *Kapitał społeczny i Ekonomia społeczna*, ISP, Warszawa.

⁵¹ U. Beck, za: B.M. Nowak, *Rodzina w kryzysie...*, op.cit.

⁵² S. Kawula. (2004), *Pedagogika społeczna w społeczeństwie ryzyka*, Wyd. Epistheme, Olsztyn.

6. Przeciwdziałanie defaworyzacji

6.1 Cele polityki społecznej

Odpowiednio zaprojektowana i wdrożona polityka społeczna stanowi inwestycję, która przynosi korzyści wszystkim obywatelom i całemu społeczeństwu. Działania zmierzające do integracji społecznej zwiększają potencjał rozwoju, a także sprzyjają zwiększaniu aktywności społecznej we wszystkich jej obszarach. W celu zbudowania strategii polityki społecznej konieczne jest określenie zasadniczych uwarunkowań jej realizacji. Dotyczą one trzech wymiarów: celowościowego, horyzontalnego oraz strukturalnego. Celem Strategii Polityki Społecznej rządu jest zbudowanie zintegrowanego systemu polityki państwa prowadzącej do ułatwienia wszystkim obywatelom równego dostępu do praw społecznych, poprawy warunków powstawania i funkcjonowania rodzin oraz wsparcia grup i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.⁵³

Dotyczy ona m.in. :

- zapewnienia warunków do prawidłowego realizowania funkcji ekonomicznej, wychowawczej, opiekuńczej i emocjonalnej,
- wspierania rodzin w wychowaniu i edukacji dzieci,
- wdrożenia aktywnej polityki społecznej,
- budowania systemu wsparcia dla osób w wieku poprodukcyjnym,
- aktywizacji i mobilizacji partnerów lokalnych,
- integracji społecznej i zawodowej imigrantów,
- systemu pomocy dla rodzin z dziećmi, celem wyrównywania deficytów rozwojowych u dzieci uczących się,
- rozwijania placówek świadczących usługi edukacyjne, sportowo-rekreacyjne i kulturalne,
- wsparcia dla rodzin z dziećmi niepełnosprawnymi, w celu wyrównania szans dzieci i młodzieży podejmujących i kontynuujących naukę,
- stworzenia kompleksowego systemu zapobiegania przestępczości, demoralizacji i nadużywania substancji psychoaktywnych przez młodzież,
- wdrożenia aktywnej polityki społecznej,
- rozwoju zatrudnienia socjalnego, w celu przywrócenia możliwości zatrudnienia osobom podlegającym wykluczeniu społecznemu,
- rozwoju form ekonomii społecznej, na rzecz pobudzenia aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym⁵⁴.

Do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym adresowane są programy realizowane w ramach projektu „Kapitał Ludzki”, współfinansowane przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Programy te realizowane są przez lokalne Ośrodki Pomocy Społecznej. Działaniami tymi są objęte osoby zagrożone wykluczeniem społecznym. Skuteczna pomoc musi opierać się na fundamencie kompleksowego podejścia do problemu. Pomoc dla tych osób musi być wszechstronna i na wszystkich możliwych płaszczyznach. Przy każdej próbie przywrócenia jednostki do pełnienia ról społecznych i do przywrócenia jej do powrotu do społeczeństwa niezbędna jest pomoc psychologiczna. Konieczne jest umiejętne zmotywowanie jednostki do podjęcia działań i do podjęcia wysiłku, który się opłaci. Konieczne jest wskazanie, co może osiągnąć dzięki pracy nad sobą, nad swoimi słabościami i ograniczeniami.

⁵³ Strategia polityki społecznej na lata 2007 – 2013

⁵⁴ Tamże

7. Działania praktyczne

7.1 SURVIVAL - szkoła przetrwania

Survival to szkoła przetrwania, czyli umiejętność radzenia sobie w zaskakujących sytuacjach, silne emocje, przygoda, zabawa oraz niekonwencjonalna forma kształcąca i alternatywna forma profilaktyki.

Survival ma za zadanie uświadomić uczestnikom, że są w stanie poradzić sobie nawet w bardzo trudnych warunkach, odkryć w sobie siłę do walki z przeciwnościami losu, być może odkryć na nowo wartość i sens życia. Dzięki umiejętnościom i wiedzy zdobytej podczas wyznaczonych zadań młodzi ludzie mają szansę lepiej poznać siebie, swoje ograniczenia, możliwości, przełamać strach, nauczyć się żyć w zgodzie z naturą, mądrze wykorzystując jej potencjał, rozwijać w sobie kreatywność, rozszerzać zainteresowania.⁵⁵

7.2 Psychoterapia

Psychoterapia (psyche = dusza i therapein = leczyć) to zbiór technik leczących lub pomagających leczyć różne schorzenia i problemy natury psychologicznej. Wspólną cechą wszystkich technik psychoterapii jest kontakt międzyludzki, w odróżnieniu od leczenia czysto medycznego. W obecnym rozumieniu medycznym należy jednak podzielić to, co popularnie nazywa się psychoterapią, na dwie istotnie różniące się od siebie dziedziny – psychoterapię i pomoc psychospołeczną.

Psychoterapia jest metodą w leczeniu zaburzeń nerwicowych (obecnie klasyfikowanych jako zaburzenia lękowe) i zaburzeń osobowości. Pomoc psychospołeczna jest to "pomaganie" – tam gdzie nie ma zdefiniowanej choroby ani zaburzenia, ale jednak pacjent potrzebuje czyjejś pomocy. Cele psychoterapii ukierunkowane są zwykle na zmiany zachowań i postaw pacjenta, jak też na rozwój jego kompetencji emocjonalnych, np. na podniesienie poziomu samokontroli, radzenie sobie ze stresem, podniesienie samooceny, poprawę zdolności tworzenia więzi, współpracy i komunikowania się z otoczeniem, czy też na poprawę własnej motywacji do działania.⁵⁶

7.3 Metoda Tutoring

Celem metody jest odkrywanie twórczych możliwości tkwiących w uczniu. Można to robić wieloma sposobami, a pomocna w osiągnięciu tego celu jest zindywidualizowana oferta edukacyjna. Jego istotą jest wykorzystanie potencjału intelektualnego drzemącego w człowieku. Tutoring jako metoda edukacyjna ma na celu zrozumienie siebie lub mówiąc inaczej ma na celu przekształcenie „wiedzy ukrytej” w „wiedzę jawną” o sobie, o swoich możliwościach, mocnych stronach, marzeniach i.t.p.

Schemat metody tutoring, to relacja między mistrzem a uczniem. Podstawowym założeniem tej relacji jest dialog między nimi - pomiędzy doświadczonym autorytetem, a poszukującym własnej drogi człowiekiem. Dialog ten ma na celu wspomaganie, kreowanie, przekazywanie wiedzy, doskonalenie kompetencji oraz określa możliwe kierunki indywidualnego rozwoju (szanse i zagrożenia). „Główne wyznaczniki metody to jej indywidualny charakter, sytuacyjność,

⁵⁵ www.szokolaprzetwania.pl

⁵⁶ Encyklopedia powszechna PWN

praktyczność i kompleksowość wykorzystywanych narzędzi, podejście całościowe, oparcie na osobistej relacji, doświadczeniu i samoświadomości.

U podstaw tutoringu jako metody edukacyjnej leżą założenia dotyczące rozwoju jednostki i warunków skuteczności tego procesu.⁵⁷

7.4 Działanie przez sztukę

Sztuka jest zjawiskiem społecznym, które zajmuje ważne miejsce wśród podstawowych dziedzin ludzkiej działalności. Trudno wyobrazić sobie społeczeństwo bez sztuki, czy sztukę pozbawioną społecznego znaczenia. Sztuka może spełniać wszystkie funkcje i oddziaływać wielorako i wszechstronnie, pod warunkiem jednak, że spełnia rolę podstawową, to znaczy estetyczną. Sztukę ujmujemy jako ogół dzieł będących przedmiotami percepcji estetycznej wytworzonych przez człowieka w świadomych celowych aktach, których jednym z decydujących momentów jest nadawanie nowego znaczenia przedmiotom, zdarzeniom i procesom. Podstawowe funkcje sztuki to: funkcja poznawcza, społeczno-kulturotwórcza, religijna, adaptacyjna, kształcząco-wychowawcza, ekspresyjna sztuki, kompensacyjna.

⁵⁷ www.tutoring.com

BIBLIOGRAFIA

1. Apanel A. Opieka wychowanie- tradycja problemy współczesne, Impuls, Kraków 2009
2. Biel K., Kuształ J., Dziecko zagrożone wykluczeniem. Elementy diagnozy, działania profilaktyczne i pomocowe, Kraków 2011.
3. Borkowska, Dziecko niepełnosprawne ruchowe, WSiP, Warszawa 1997
4. Bożek L., Agresja – aspekty psychologiczne, „Wychowawca” 2003, nr 3.
5. Chodkowska M. Razem damy sobie radę! W drodze do zintegrowanego społeczeństwa, WSiP, Warszawa 2009
6. Chrzanowska J. Święcicka, Oswoić ADHD, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2006
7. Cytowska C. Drogi edukacyjne dzieci niepełnosprawnych intelektualnie, Wydawnictwo ITE, Wrocław 2002
8. Domachowski W., Przewodnik po psychologii społecznej, Warszawa: PWN, 2004
9. Dykciak, W. Pedagogika specjalna, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, Poznań 2001
10. Gordon Th., Wychowanie bez porażek, Warszawa: PAX, 2000.
11. Górecki P. Postępowanie poprawcze w sprawach nieletnich, LEX, Sopot 1998
12. Hirszel K., Szczepanik R., Zbonikowski A., Modrzejewska D.(red.), Psychospołeczne uwarunkowania defaworyzacji dzieci i młodzieży, Wyd. Difin, Warszawa, 2010.
13. Kabaj M., Program przeciwdziałania ubóstwu i bezrobociu, IPiSS, Warszawa 2000.
14. Kawula S., Oblicza marginalizacji i wykluczenia w aktualnej sytuacji społeczno-ekonomicznej Polski, w drodze ku normalizacji życia, [w:] Zamojskie Studia i Materiały, Pedagogika, rok wyd. VIII, zeszyt 2 (22), Wyd. WSZiA, Zamość 2006
15. Kawula S., Pedagogika społeczna w społeczeństwie ryzyka, Wyd. Epistheme, Olsztyn 2004.
16. Kazimierczak T., Praca socjalna: pomiędzy upośledzeniem a obywatelskością, Wyd. Śląsk, Katowice 2005.
17. Kaźmierczak T., Zrozumieć ekonomię społeczną, [w:] T. Kaźmierczak, M. Rymśza (red.), Kapitał społeczny i Ekonomia społeczna, ISP, Warszawa 2007.
18. Kiezik-Kordzińska A. Chcę być wartościowym człowiekiem, WSiP, Warszawa 2009
19. Kołakowski A. ADHD - zespół nadpobudliwości psychoruchowej, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007
20. Kirwil L. Agresja Szkolna jako rodzaj agresji proaktywnej, [w:] A. Rejzner (red.), Agresja w szkole – spojrzenie wieloaspektowe, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Warszawa 2004.
21. Kozielecki J., Psychologiczna teoria samowiedzy, Warszawa: PWN, 1986.
22. Napiontek O.i J. Pietrasik, M. Szaniawska, Prawa dzieci z ADHD w szkole, Wydawnictwo Fundacja Civis Polonus, Warszawa 2006.
23. Niebrzydowski L., Psychologia wychowawcza i społeczna, Zielona Góra: WSP, 1995.
24. Niebrzydowski L., Psychologia ludzkich potrzeb, aspiracji i możliwości, Łódź: Krajowa Rada Self-Esteem, 1999.
25. Nowak B.M., Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne, PWN, Warszawa 2011.
26. Opolska T.i E. Potempska . „Dziecko nadpobudliwe. Program korekcji zachowań”, Warszawa 1998.
27. Pervin L.A., John O.P., Osobowość. Teoria i badania, Kraków: Wyd. UJ, 2002.
28. Pilch, T. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, Żak, Warszawa 2003
29. Strategia polityki społecznej na lata 2007 – 2013
30. Szarfenberg R., Pojęcie wykluczenia społecznego www.ips.uw.edu.pl/rszarf/pdf/pojecie_ws.pdf (wersja 1.1., 14.03.2008)
31. Zbonikowski A., Społeczne oddziaływania defaworyzujące a poczucie własnej wartości dzieci i młodzieży [w:] K. Hirszel, R. Szczepanik, A. Zbonikowski, D., Modrzejewska (red.), Psychospołeczne uwarunkowania defaworyzacji dzieci i młodzieży, Wyd. Difin, Warszawa, 2010.
32. Żuraw A. Obraz osób upośledzonych umysłowo w opiniach ludzi pełnosprawnych,” Psychologia Wychowawcza”, 1998r., nr 4

Netografia:

www.niepełnosprawni.pl
www.szkolaprzetwania.pl
www.tutoring.com
<http://edukacja.gazeta.pl/edukacja/>
<http://www.adhd.info.pl>, 8.05.2010r.
<http://www.szkolabezprzemocy.pl/73,przemoc-w-szkole>
www.wsp.krakow.pl/biblio/pliki/kossewska_01.html

NOTATKI

NOTATKI

NOTATKI